

**Prof. Dr. Homoki-Nagy Mária - Dr. Varga
Norbert**

Magyar alkotmánytörténet

**Jelen tananyag a Szegedi Tudományegyetemen
készült az Európai Unió támogatásával.**

Projekt azonosító: EFOP-3.4.3-16-2016-00014

A KURZUS ALAPADATAI

A tárgy jellege kollokviummal záródó előadás

Tagozat MAT-JN-17/EN

Tárgyfelelős tanszék SZTE Állam- és Jogtudományi Kar
Magyar Jogtörténeti Tanszék

Oktatók Prof. Dr. Homoki-Nagy Mária
egyetemi tanár

Dr. Varga Norbert
egyetemi docens

Elérhetőség 6721 Szeged, Bocskai u. 10-12. 2. emelet 44. szoba
Tel/Fax: (62) 544-412
E-mail: jogtort@juris.u-szeged.hu

Tantárgyi kreditpontok 5

Követelmények az adott tantárgy követelményei a tantárgy coospace színterén

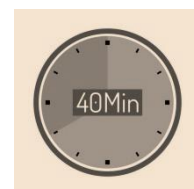
A TANANYAG ELSAJÁTÍTÁSÁHOZ JAVASOLT MÓDSZERTAN

1. Olvassa el a tantárgy alapadatait.
2. Ismerje meg a tantárgy követelményrendszerét.
3. Figyelmesen olvassa el az olvasóleckét.

Az olvasólecke feldolgozásához szükséges idő: kb. 35-40 perc

4. Az olvasólecke elsajátítását segíti a hozzátartozó videólecke.
5. Tanulmányozza a kötelező tananyag vonatkozó részeit. A tananyag elsajátításához segítséget nyújt az ajánlott irodalom.
6. Válaszoljon az önellenőrző kérdésekre.
7. Amennyiben további segítségre van szüksége a tananyag megértéséhez, akkor jelezze a tantárgy oktatójának.

A végrehajtó hatalom az 1848. évi áprilisi törvények alapján (A központi végrehajtó hatalom: minisztériális rendszer felállítása és szabályozása)

I. Általános bevezetés, jogforrások:

Az utolsó rendi országgyűlés 1848. április 11-én szentesített törvényei a polgári átalakulás alapjait rakták le, amelyek a történeti alkotmányunk részét képezték.

A polgári államszervezet kialakításával kapcsolatos fontosabb törvények:

1848:III. tc. a független felelős magyar minisztérium felállításáról

<https://net.jogtar.hu/ezer-ev-torveny?docid=84800003.TV>

1848:IV. tc. az országgyűlés működéséről

1848:V. tc. a népképviselői választójogról

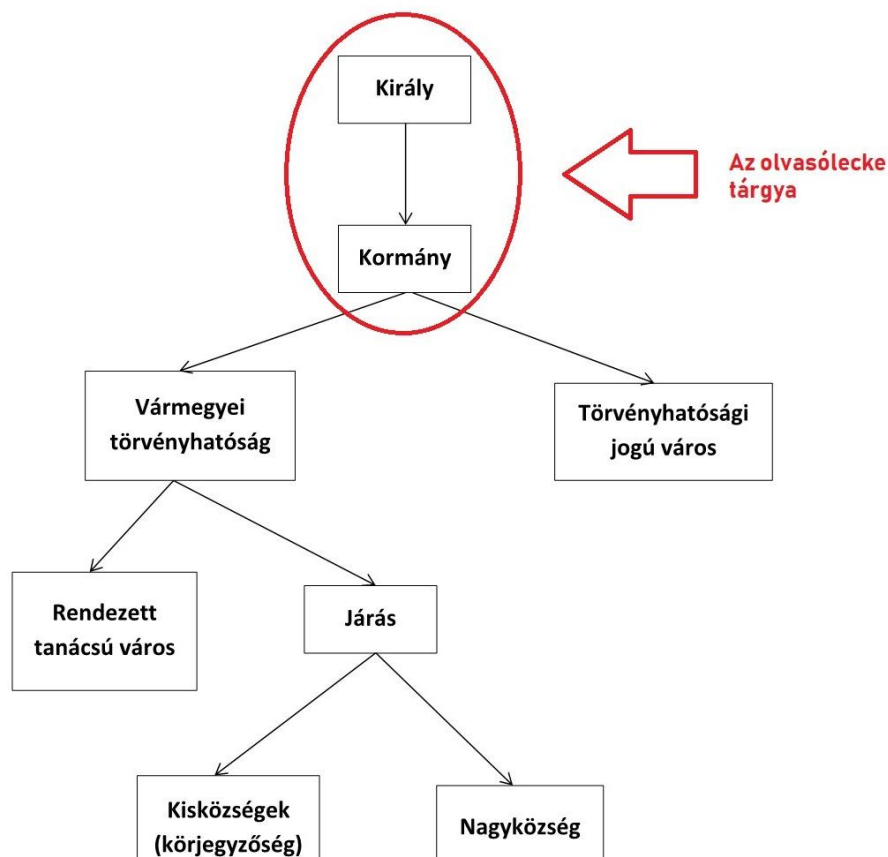
1848:VII. tc. Erdély visszacsatolásáról

1848:XVI. tc. a megyékről

1848:XXIII. tc. a szabad királyi városokról

1848:XXIV. tc. a községekről.

Az utolsó erdélyi országgyűlés legfontosabb törvénye volt, hogy elfogadták Magyarország és Erdély unióját (1848: erd. 1. tc.)

1. A végrehajtó hatalom strukturális felépítése a dualizmus korában

II. Államszervezeti változások: államfő

A király:

- A király jogkörét az alkotmányos monarchia keretében jelentős mértékben megváltoztatták. A végrehajtó hatalmát az 1848:III. tc. alapján felelős miniszterei útján gyakorolhatta, egy miniszter ellenjegyzése mellett.
- A király szent (koronázás által) és sérthetetlen (fokozott büntetőjogi védelem) volt, valamint közjogi értelemben felelőtlen (nem vonható felelősségre).
- *A végrehajtással kapcsolatos jogai (1848:III. tc.):*
 - kinevezte a miniszterelnököt, és a miniszterelnök előterjesztésére a minisztereket;
 - az egyházi (főpapi) és zászlósurak kinevezése,
 - a nemesi címek adományozása,
 - a külügyet és a hadügyet szintén fenntartotta magának,
 - a rendeletalkotás
 - manifesztum: külpolitikát érintő kérdésekben
 - resolutio: királyi elhatározás, valamely miniszteri előterjesztés vonatkozásában
 - leiratok: egyedi ügyekben hozott döntés
 - az egyházzal kapcsolatos jogosítványok gyakorlása
- *A törvényhozás működésével és szervezetével kapcsolatos jogai (1848:IV. tc.)*
 - összehívás évenként
 - berekesztés, ha az országgyűlés mandátuma lejárt
 - elnapolás rendkívüli esetekben, pl. háború idején
 - feloszlátás, amelynek korlátja volt az előző évi zárszámadás és a következő évi költségvetés elfogadása, három hónapon belül újra össze kell hívni;
 - kinevezte a Főrendi Tábla elnökét,
 - törvénykezdeményezés, ezt a miniszterei útján gyakorolhatta (1848:III. tc.)
 - szentesítés (aláírás és pecsét) és
 - kihirdetés hivatalos lapban.
- *Az igazságszolgáltatással kapcsolatos jogai:*
 - kinevezte az ország főbírait,
 - az országgyűléssel együtt alakította ki a bírósági szervezetrendszert,
 - a statárium/rendkívüli állapot hirdetése és
 - a kegyelmezési jog,
 - amelynek két fajtája volt: az egyéni és a közkegyelem.
- *Az egyházzal kapcsolatos jogai:*

főkegyúri jog: korábban a főkegyúri jog részjogosítványai egy részét átengedte a Helytartótanács egyházi bizottságának, az 1848:III. tc. a dikasztériumok hatásköréhez tartozó ügyeket az egyes minisztériumokhoz rendelte. A törvény szentesítését megelőzően a katolikus főpapság kérte a királytól, hogy a katolikus egyház felett gyakorolt korábbi apostoli jogát személyes és átruházhatatlan jognak tekintse. Az 1848:III. tc. alapján a főpapi kinevezéseket a király fenntartotta magának, de hozzájárult, hogy korábban a dikasztériumok útján intézett egyéb egyházi ügyeket (1848:III. tc. 6. §) az illetékes minisztérium által gyakorolja. Ez a gyakorlatban azt jelentette, hogy a főkegyúri jogi egyes jogosítványai (pl. az egyházak feletti

vagyonfelügyelet) átkerültek a 2. § Ö Felségének az országbéli távollétében a nádor s királyi helytartó az országban s ahhoz vallás és közoktatási miniszter hatáskörébe.
- **A király helyettesítése:** A király távolléte vagy akadályoztatása esetén a nádor jár el. Az 1848:III. tc. a jogkörét a gyakorolja, s az esetben a mostani nádor cs. kir. főherceg Istvánnak személye hasonlóképpen sérthetetlen.

következésképpen szabályozta:

„A Habsburg-Lothringeni ház a magyar nemzet elleni árulása, hűségese és fegyvert fogása által, nemkülönben azon merény által, miszerint az ország területi épségének eldarabolását, Erdélynek és Horvátországnak Magyarországtól elszakítását, és az ország önálló státuséletének eltörlését fegyveres erőszakkal megkísérteni, evégett idegen hatalom fegyveres erejét is a nemzet legyilkolására használni nem iszonyodott [...] ezen hűségő Habsburgi-, s utóbb Habsburg-Lothringeni ház Magyarország [...] feletti uralkodásból ezennel a nemzet nevében örökre kizáratik, kirekesztetik [...] s az ország területéről s minden polgári jogok élvezetéből számkivettetik.”

(Részlet a Függetlenségi Nyilatkozat szövegéből)

Kormányzóelnök:

Előzménye a Függetlenségi Nyilatkozat (1849. április 14.)

A függetlenség kimondása felvetette az államforma és az államfői kérdés helyzetének rendezését. Felvetődött a köztársasági államforma bevezetésének gondolata, de végül az államforma eldöntésének kérdését a szabadságharc utáni időszakra halasztották.

A felállított kormányzóelnöki tisztséget ideiglenesnek tekintették. Jogkörét, a kormányhoz és az országgyűléshez való viszonyát Kossuth maga fogalmazta meg május 2-ai levelében, amit mindkét ház tudomásul vett, így országgyűlési határozattá vált. A kormányzóelnök Kossuth Lajos lett, akinek jogkörét a nemzetgyűlés házhatározatban szabályozta, amelyek a következők:

- a kormányzati politika meghatározása;
- a kormányzóelnök minden rendelete, határozata, parancsa csak abban az esetben volt érvényes, ha azt egy miniszter ellenjegyezte;
- a kormányzati tevékenységet miniszterei útján gyakorolhatta;
- az egyházi, a világi és a katonai tisztségekbe személyeket kinevezhetett;
- a rendeletalkotás;
- a miniszterek kinevezése és felmentése;
- a hadüzenethez és a békekötéshez a nemzetgyűlés hozzájárulására volt szükség;
- a kegyelmi szék tagjait kinevezte, amelynek elnöke is volt egyben.

2. Kossuth Lajos, Magyarország 1849. április 14-én megválasztott kormányzóelnöke

III. Államszervezeti változások: miniszteriális rendszer

A dikasztériumok helyébe az 1848:III. tc. alapján a miniszteriális rendszer került bevezetésre. A korábbi dikasztériumok a királytól függtek, az új minisztériumok és a király kapcsolata csak a miniszterek kinevezésére és felmentésére szorítkozott, a felelősség pedig a parlamentarizmus elve alapján a kormány, vagyis a végrehajtó hatalom fejének vonatkozásában a törvényhozás kapcsán érvényesült, az országgyűlésnek tartozott felelősséggel a kormány.

Az 1848:III. tc kimondta a végrehajtó hatalom gyakorlása kapcsán, hogy annak vezetője a király, vagy annak nem léteben a nádor, aki ezt a hatalmát a független, felelős, magyar miniszterei által gyakorolja. A függetlenség a korábbi

központi, bécsi kormányshékektől való elhatárolódást, a felelősség a jogi és politikai értelemben vett felelősségi szabályok rögzítését jelentette.

10. § A ministerium áll: egy elnökből, s ha az maga tárczát nem vállal, kivüle még nyolcz ministerből.

13. § A ministerek egyike folyvást Ő Felségének személye körül lesz, s mindazon viszonyokba, mellyek a hazát az örökös tartományokkal közösen érdeklik, befolyván, azokban az országot felelősség mellett képviseli.

14. § A ministeriumnak, azon tagján kívül, melly a Felség személye körül a 13. §-ban említett ügyekre ügyelend, következő osztályai lesznek:

a) Belügyek.

b) Országos pénzügy.

c) Közmunka és közlekedési eszközök, és hajózás.

d) Földművelés, ipar és kereskedelem.

e) Vallás és közoktatás.

f) Igazságszolgáltatás és kegyelem; és

g) Honvédelem osztályai.

Az első független felelős kormány (Batthyány-kormány) összetétele:

Tisztség	Név
Miniszterelnök	gróf Batthyány Lajos
Igazságügy-miniszter	Deák Ferenc
Belügyminiszter	Szemere Bertalan
Vallás- és közoktatási miniszter	báró Eötvös József
A király személye körüli miniszter	herceg Esterházy Pál Antal
Pénzügyminiszter	Kossuth Lajos
Földművelés-, ipar- és kereskedelmi miniszter	Klauzál Gábor
Hadügyminiszter	Mészáros Lázár
Közmunka- és közlekedésügyi miniszter	gróf Széchenyi István

A törvény szövegében említett osztályok lettek az egyes minisztériumok, amelyek élén a miniszterek álltak. A kormány tagjai a miniszterek, amelynek élén a miniszterelnök állt. A minisztérium egyszemélyi vezetés alatt állt, a döntést mindig a miniszter írta alá, amiért a miniszter volt felelős. A minisztériumi ügykezelést az egyes minisztériumok határozták meg. A miniszterek jogállásukat tekintve az országgyűlés bármelyik kamarájának ülésén tanácskozási joggal részt vehettek, de szavazati joguk csak akkor volt, ha az adott kamarának egyébként is tagja volt. A minisztériumoknak kötelességük volt a működésükre nézve évenként számadást készíteni és azt a Képviselőháznak bemutatni.

3. Az első független felelős magyar kormány tagjai

Miniszteri ellenjegyzés:

A **királyi rendeleteket** csak akkor lehetett végrehajtani, csak akkor voltak érvényesek, ha azt valamelyik Pesten székelő miniszter ellenjegyezte aláírásával. Ezzel került bevezetésre a miniszteri ellenjegyzés intézménye.

7. § Az érsekek, püspökök, prépostok, s apátoknak és az ország zászlósainak kinevezése, a kegyelmezés jogának gyakorlata, és a nemességnek, címeknek, s rendeknek osztása, mindig az illető felelős magyar minister ellenjegyzése mellett, egyenesen Ő Felségét illeti.

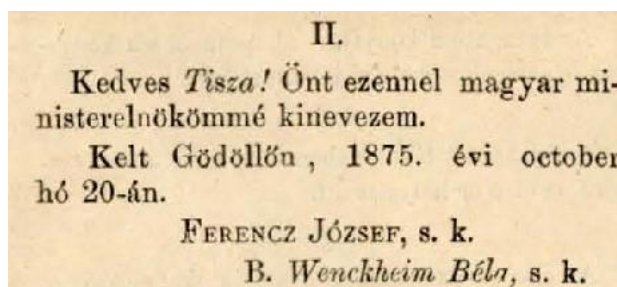
8. § A magyar hadseregnek az ország határain kívüli alkalmazását, nemkülönben a katonai hivatalokrai kinevezéseket szinte úgy Ő Felsége fogja, a 13. § szerint folyvást királyi személye körül leendő felelős magyar minister ellenjegyzése mellett elhatározni.

15. § Mindegyik osztálynak, valamint az ahoz tartozó, s az illető osztályfőnökök vezérlete alatt állandó hivatalos személyzetnek élén külön minister áll.

16. § A kebelébeni ügykezelés módját a ministerium maga határozandja meg.

18. § Mindegyik minister azon rendeletért, melyet aláír, felelősséggel tartozik.

A miniszter az ellenjegyzéssel vállalt felelősséget a király intézkedéseiért a parlament irányában, hiszen a király közjogi értelemben felelőtlen volt, azaz nem lehetett felelősségre vonni a törvények alapján. A király törvénytelen rendeletei ellen, akkor, ha azok törvénybe, vagy a magyar alkotmányos szokásokba ütköztek, az ellenjegyzés intézménye nyújtott biztosítékot. Ha a miniszter megtagadta az ellenjegyzést, akkor a király rendeletét nem lehetett végrehajtani, amelynek következtében ez az új jogintézmény az alkotmányos rendszer egyik fő biztosítéka lett.

4. A hivatalos közlönyben Tisza Kálmán miniszterelnöki kinevezéséről szóló királyi leirat. Ferenc József intézkedését az előző miniszterelnök, br. Wenckheim Béla látta el miniszteri ellenjegyzéssel.

Miniszteri felelősség:

A miniszteri felelősség formái: *jogi, köztörvényi és politikai.*

Jogi felelősség: az 1848:III. tc. ezt pontosan szabályozta és három esetét határozta meg. Mind a három esetet a miniszter hivatali feladatát ellátva követhette el. A minisztert felelősségre lehetett vonni mindazon tetteért vagy rendelet kibocsátásáért, amely az ország függetlenségét, az alkotmány biztosítékait, a fennálló törvényeket, az egyéni szabadságot, a tulajdon szentségét sértette. A minisztert akkor is felelősségre lehetett vonni, ha a kezére bízott pénzt vagy egyéb értéket elsikkasztott vagy azt törvényellenesen használta fel. Végezetül pedig akkor, ha a miniszter a törvények végrehajtása során, vagy a közrend fenntartása vonatkozásában mulaszt, amennyiben ez a törvények által rá ruházott végrehajtási eszközökkel elháríthatók lettek volna.

32. § A ministerek feleletre vonathatnak:

a) Minden oly tettért, vagy rendeletért, mely az ország függetlenségét, az alkotmány biztosítékait, a fennálló törvények rendeletét, az egyéni szabadságot, vagy a tulajdon szentségét sérti, s általuk hivatalos minőségükben követték el, vagy illetőleg adatik ki.

b) A kezeikre bízott pénz, s egyéb értékek elsikkasztásáért, vagy törvényellenes alkalmazásáért.

c) A törvények végrehajtásában, vagy a közcsend és bátorság fentartásában elkövetett mulasztásokért, a mennyiben ezek a törvény által rendelkezésükre bízott végrehajtási eszközökkel elháríthatók valának.

A törvény ebben az esetben az alaki/eljárásjogi szabályokat is rögzítette, vagy is azt, hogy milyen eljárás keretében lehetett felelősségre vonni a minisztert. A vád alá helyezést a Képviselőház szavazhatta meg. A bíraskodást a Főrendi Tábla végezte, hiszen tagjai közül 36 főt választottak, amelyből a felelősségre vonás alatt álló miniszter 12 főt, és a vád képviselőjére, a Képviselőházból kiküldött biztosok szintén 12 főt kiejthettek. A maradék 12 fő döntött a felelősségre vonás alatt álló miniszter ügyében. Az elmarasztalt miniszternek nem adhatott egyéni kegyelmet a király.

Köztörvényi felelősség: A miniszter hivatalos minőségén kívül elkövetett bűncselekményeit a köztörvények alapján kellett megítélni.

36. § Hivatalos minőségükön kívül elkövetett egyéb vétségekre nézve a ministerek a köztörvény alatt állanak.

Politikai felelősség (interpelláció): A képviselők kérdéseket intézhettek, (interpellálhatták) az illetékes miniszterhez, akinek arra válaszolnia kellett. A miniszter válaszában elfogadásáról szavazással döntött a Képviselőház. A miniszter válaszára való szavazásában nyilvánult meg a politikai felelősség lényege, ugyanis a miniszter válaszában elutasítása esetén a miniszternek le kellett mondania, a kormányfő válaszában leszavazása pedig az egész kormány távozását eredményezte. Az interpelláció szabályait az alkotmányos szokásjog határozta meg.

Minisztertanács:

A miniszterelnök hívta össze a minisztertanácsot, ha több minisztériumot érintő kérdésben kellett döntenie. A király, vagy helyette a nádor is összehívhatta ezt a tanácsot, de ebben az esetben az elnevezése koronatanács volt.

Országos Honvédelmi Bizottmány (1848. szeptember 28. – 1849. május 1.):

A kormányzati funkciók betöltése mellett ellátta az államfői feladatkört is.

Az országgyűlés választotta és a törvényhozó testületnek volt felelős, ami azt jelentette, hogy lényegében kollegiális államfőnek tekinthetjük.

A Képviselőház 1848. szeptember 15-én egy bizottságot küldött ki, hogy a rendelkezésre álló katonai erők felmérését végezze el. Később a Főrendi Táblától delegált tagokkal is kibővült. Gróf Batthyány Lajos lemondását követően a Honvédelmi Bizottmány az országgyűlés megbízatása alapján a kormány jogkörét gyakorolta. Az Országos Honvédelmi Bizottmány az országgyűlésnek tartozott felelősséggel, amelynek elnöke Kossuth Lajos lett. Az elnök határozta meg a feladatmegosztást. A Függetlenségi Nyilatkozattal szűnt meg ez a testület, hiszen Kossuth Lajos kormányzóelnök lett, és megalakult Szemere vezetésével a kormány.

Pénzügyi igazgatás:

Külön is meg kell említeni a pénzügyi igazgatás szabályozását, hiszen Kossuth Lajos 1848. április 28-án rendeletben összefoglalta a pénzügyminisztérium hatáskörébe tartozó ügyeket. Legfontosabb tevékenysége az adó kivetése és beszedése volt, különös tekintettel a közteljesítés bevezetésére (1848:VIII. tc.). Kossuth Lajos még ugyanebben az évben a Képviselőház elé terjesztette az addigi működésről szóló számadást és az 1848/49. évi költségvetést, amelyet az

országgyűlés elfogadott határozat formájában.

ÖNELLENŐRZŐ KÉRDÉSEK

1. Melyek a legfontosabb államszervezeti reformokat szabályozó áprilisi törvények?
2. Ismertesse a király végrehajtással kapcsolatos jogait?
3. Ismertesse a király törvényhozással kapcsolatos jogait?
4. Ismertesse a király igazságszolgáltatással kapcsolatos jogait?
5. Milyen jogai voltak a kormányzóelnöknek?
6. Ki gyakorolta a végrehajtó hatalmat az 1848:III. tc. alapján?
7. Kik voltak a tagjai az első magyar kormánynak?
8. Mi volt a szerepe a minisztertanácsnak?
9. Miért jelentett alkotmányos biztosítékot a miniszteri ellenjegyzés?
10. Mi a jogi felelősség három esete?
11. Hogyan szabályozták a jogi felelősség kapcsán az eljárást?
12. Mi az interpelláció közjogi jelentősége?
13. Mi a köztörvényi felelősség?
14. Milyen feladata volt az Országos Honvédelmi Bizottmánynak?
15. Mit mondtak ki a Függetlenségi Nyilatkozatban?
16. Mi volt a pénzügyi igazgatás terén bevezetett legfontosabb változás?

KÖTELEZŐ TANANYAG

-- az előadásokon elhangzottak

-- Mezey Barna: Magyar alkotmánytörténet. Budapest, Osiris, 2003. (ötödik kiadás) 235-252. pp.

<https://www.szaktars.hu/osiris/view/mezey-barna-szerk-magyar-alkotmanytoritenet-osiris-tankonyvek-2003/?pg=0&layout=s>

AJÁNLOTT IRODALOM

RUSZOLY József: Újabb magyar alkotmánytörténet 1848-1949. Budapest, Püski Kiadó, 2002.

SZABÓ István: Néhány gondolat a miniszterek jogi felelősségéről a Lajtán innen és túl. In:

15

Szegei Tudományegyetem

Cím: 6720 Szeged, Dugonics tér 13.

www.u-szeged.hu

www.szechenyi2020.hu

SZÉCHENYI 2020

MAGYARORSZÁG
KORMÁNYA

Európai Unió
Európai Szociális
Alap

BEFEKTETÉS A JÖVŐBE

Balogh Judit et al.: 65. Studia in honorem István Stipta. Budapest, KRE Állam- és Jogtudományi Kar, 2017. 417-428. pp.

SZENTE Zoltán: Kormányzás a dualizmus korában. Budapest, Atlantisz, 2011. 209-309. pp.

ONLINE ELÉRHETŐ SZAKIRODALOM

VARGA Norbert: Adóhivatalok a dualista Magyarországon. Rubicon Online Plusz 2012/6.
http://www.rubicon.hu/magyar/oldalak/adohivatalok_a_dualista_magyarorszagon/